

Marša, Jakub

Recepte ideje státu jako šťastného domova v náboženských obcích Církve československé v Brně v letech 1948–1960

Studia historica Brunensia. 2022, vol. 69, iss. 1, pp. 233-253

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2022-1-12>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/145167>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Recepce ideje státu jako šťastného domova v náboženských obcích Církve československé v Brně v letech 1948–1960

Reception of The Idea of The State as A Happy Home in The Religious Communities of The Czechoslovak Church in Brno in Years 1948–1960

Jakub Marša / marsajakub@mail.muni.cz

Historický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract

Years after February 1948 was a difficult period for the Czechoslovak Church. Although the ideologically divided church had a partially negative attitude towards the communist regime, another significant part of ordinary believers and priests (including church leadership) saw the communist state as an opportunity to fulfill the idea of Christian socialism. Czechoslovakia was to become a happy home for unbelievers and Christians alike. The paper is focused on the daily life of the religious communities of the Czechoslovak Church in Brno between 1948 and 1960. It seeks answers to the questions of how the vision of the coexistence of the communist state and the Czechoslovak Church was accepted among the believers themselves at the local level and how the relationship of believers to their new home developed during the dynamic 1950s.

Keywords

Brno, the Czechoslovak Church, home, World War II, communism, KSČ, peace movement

Úvod: metoda a cíle práce, představení pramenů

Význam slova „domov“ se může ve vnímání jednotlivých lidí odlišovat. Různá pojetí domova se přitom obvykle prolínají a často přímo splývají. Pro některého člověka se jedná o dům, ve kterém žije, pro jiného jsou to lidé, kteří tvoří jeho rodinu. Pro dalšího může být domovem obec, ze které vyrůstají jeho kořeny,¹ nebo dokonce stát – vlast, domovina. Budeme-li hledat praktický příklad posledního významu, netřeba zacházet dál než za první dva verše české státní hymny. Ostatně i autoři pramenů, se kterými ve svém příspěvku pracuji, pojetí státu jakožto domova přímo užívají: „*nyní jsme všichni společně odpovědní za výstavbu společného domova a míru.*“²

Pro československý stát, domov vlastenecky výrazně sebe-identifikované³ Církve československé (dále ČČS),⁴ lze za jeden z charakteristických rysů po únorovém převratu v roce 1948 označit „budování nového“. Vize lepšího, spravedlivého světa vzájemné rovnosti vycházející z komunistické ideologie se týkala také církevního prostředí. Křesťanství, s myšlenkami marxismu-leninismu neslučitelné a reprezentované církvemi, sice pro KSČ představovalo (řeceno s vědomou mírou zobecnění) negativní prvek ve společnosti, pro mladý režim však bylo důležité udržovat v počátcích své vlády iluzi vzájemné náklonnosti. Komunistické Československo se tedy mělo stát novým spravedlivým domovem také pro církev a věřící, což vnímalo otevřeně pozitivně vedení ČČS, do jehož čela se krátce po druhé světové válce dostali osobnosti s úzkými vazbami na KSČ.⁵ Pozdější biskup Miroslav Novák tak například přijímal instrukce přímo od Alexeje Čepičky. Mnozí lidé z ČČS následně získali významná úřednická místa ve Státním úřadu pro věci církevní (dále SÚC). Ale být lze příklon k levici považovat po druhé světové válce za obecný trend ČČS, řadoví věřící se většinou klonili spíše k umírněným národním socialistům.⁶ V případě historického bádání o dějinách ČČS se jedná o důležitý motiv, neboť právo podílet se na veškerém poslání církve nebylo privilegiem duchovních, ale možností či přímo povinností každého řádného člena církve.⁷ Ve své práci se proto táž: jakým způ-

1 „*Kdo by z nás nevzpomněl na dětství, strávené v rodné chalupě, na maminku, na tatínka [...], na stromy v zahradce, na dvorek malý a přece útulný [...] i na vše ostatní, co tvoří rodný dům, rodnou obec, domov.*“ Zlatá kniha, s. 105.

2 *Český zápas* (dále ČZ) 1956, č. 7, s. 1.

3 Jedná se o známou skutečnost, kterou hojně dokládají také prameny brněnských náboženských obcí: „*Čechové, aspoň ne ti opravdoví, se nezalekli, vysmáli se klatbě a přístupovali neobjácně k nové církvi. [...] Chvějí se často úzkostí, jaký ohlas bude mít založení české národní církve. Pak zase věří ve zdravé jádro národa – nevěří, že by nešlo za hlasem svého srdce.*“ Zlatá kniha, s. 221–222. Srov. Obecní kronika, s. 28, nebo Kronika náboženské obce (dále NO) Zabovřesky, s. 63.

4 V práci používám původní označení Církve československá, neboť současný název Církve československá husitská byl přijat až později rozhodnutím církevního sněmu v 70. letech 20. století.

5 Nešpor, Zdeněk R.: *Nepraví mučedníci proticírkevního odboje*. In: Soudobé dějiny 15, 2008, s. 164.

6 Morée, Peter C. A. – Piškula, Jiří: „*Nejpokrokovější církevní pracovníci*“. Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945–1969. Benešov 2015, s. 14–16 a 34, nebo Jindra, Martin: *Církev československá (husitská) v období komunistické totality*. In: 90 let Církve československé husitské. Edd. T. Butta – Z. Kučera. Praha 2010, s. 91.

7 Jindra, Martin: *O mučednících „pravých“ i „nepravých“*. K recenzi Zdeňka R. Nešpora. In: Soudobé dějiny 15, 2008, s. 721. Srov. První pamětní kniha NO Řečkovice, s. 195: „*Nejsme farářskou církví, proto spolupracují duchovní i laici jako plnoprávné celky.*“

sobem byla vize soužití komunistického státu a církví přijímána mezi samotnými věřícími na lokální úrovni? A jakým způsobem se vyvíjel vztah věřících k novému domovu v průběhu dynamických 50. let? Po odpovědích pátrám skrze analýzu tří konkrétních témat signifikantních pro každodenní život v církevním prostředí po roce 1948. První oblast představuje reflexe hospodářského zabezpečení církví státem. Za druhé sleduji problematiku náboženské (ne)svobody a za třetí participaci příslušníků CČS na mírovém hnutí, významném celospolečenském fenoménu 50. let. S ohledem na výše uvedené otázky považuji za důležité zdůraznit, že prameny umožňují proniknutí do postoje kolektivů tvořených pestrými individuálními osobnostmi s rozličnými motivy vždy jen do určité míry. Představené závěry tedy především přispívají k plastičtějšímu vykreslení obrazu vztahu CČS v Brně ke komunistickému režimu.

Můj příspěvek ohraničuje Brno, tedy prostředí velkého města, které z hlediska náboženské situace považovali za specifické i komunisté zodpovědní za plánování a realizaci církevní politiky.⁸ Časové rozhraní jsem s nezbytnými přesahy usadil mezi roky 1948–1960, protože delší časová osa umožňuje lépe postihnout případné proměny a vývoj vztahu věřících CČS k náboženské politice KSČ.

Při svém výzkumu jsem vycházel především z pramenů náboženských obcí (dále NO) CČS v Brně. Pomyslným základním stavebním kamenem se staly kroniky a pamětní knihy jednotlivých společenství⁹ psané buďto přímo určenými archiváři nebo samotnými faráři. Každý pramen proto odráží specifickou osobnost pisatelů, kteří do zaznamenávaných událostí v různém rozsahu promítali své osobní postoje a názory, přičemž lze předpokládat, že do jisté míry zcela jistě podléhali dobové atmosféře a tudíž určité míře autocenzury. Kroniky se vyznačují mnohdy až překvapivou otevřeností nezastírající případné problémy, starosti i spory. Zásluhou více méně dodržované formální struktury rozložení textu¹⁰ zároveň představují vhodné prameny ke komparaci, která se stala výchozí metodou

- 8 Ve velkých městech „jsou zpravidla některé církevní instituce [...], více kostelů a tím i více duchovních a osob spjatých s církví. Do velkých měst se soustřeďuje mnohem více sňatků [...] křtů, dětí narozených v nemocnicích, porodnicích a jiných kněžských funkcí. Jsou zde zpravidla honosnější bohoslužby, často za účasti našich předních umělců a jiné církevní slavnosti. Naproti tomu duchovní ve velkých městech se mohou daleko více věnovat poslání kněze, než venkovský duchovní.“ Moravský zemský archiv (dále MZA), fond B 124, III. man., kart. 2585, sg. 1812. církv./3, sledování vývoje církevního života, církevní politika, Návrh směrnic k provádění církevně-politické práce ve velkých městech.
- 9 Zlatá kniha, První pamětní kniha, Druhá pamětní kniha (vše NO Řečkovice), Kronika NO Královo Pole, Kronika NO Žabovřesky, Obecní kronika (NO Staré Brno), Pamětní kniha Církve československé v Brně od roku 1921 (NO Botanická), Pamětní kniha NO Černovice, Pamětní kniha NO Brno-Maloměřice, Kronika C.Č.S. Brno-Obřany.
- 10 31. ledna 1951 vydala Ústřední rada CČS archivní řád ustavující každé náboženské obci povinnost vést pamětní knihu psanou věrně a pravdivě, určitě, bez dohadů a zachycující jen ty události, které se skutečně staly. Kronikáři se nicméně v mnoha případech přísnými pravidly archivního řádu neřídili; přes výslovný zákaz je proto možné v kronikách nalézt vlepené fotografie, výstřižky z novin nebo nejružnější plánky. Komparačním záměrem nicméně vyhovuje, že většina kronik obsahuje pro každý rok stejné oddíly: 1) Vedení náboženské obce, 2) Duchovní správa, 3) Hospodaření náboženské obce, 4) Život náboženské obce a 5) Život jiných složek náboženské obce. Čtenáři je tak umožněno proniknout do každodenního života náboženských obcí, a ačkoliv jedno z nařízení zakazuje uvádět zápisy závadné z hlediska církevně-politického, lze důslednou kritikou podpořenou dalším pramenným výzkumem problematiku státního vlivu během 50. let sledovat. Viz Obecní, rub desek.

mé práce. Pro hlubší vstup do problematiky a vyvarování se zkreslení historické skutečnosti subjektivním přístupem pisatelů jsem také využil jednak rozsáhlou pramennou základnu¹¹ uloženou převážně v archivech brněnských náboženských obcí, dále prameny církevních oddělení Krajského národního výboru (dále KNV) a Městského národního výboru (dále MNV) v Brně nacházející se v Moravském zemském archivu (dále MZA) a za užití metody konceptuální a relační obsahové analýzy dobová periodika, zvláště týdeník CČS *Český zápas*,¹² a pro plnost obrazu širších historických procesů i měsíčník Českobratrské církve evangelické (dále ČCE) *Český bratr*.¹³ I přes cenzuru¹⁴ a účelovost článků mohou mít církevní periodika pro historické bádání významnou hodnotu; vykreślují totiž obraz, kterým komunistický režim před praktikujícími křesťany představoval témata spojená s církevním životem a církevní politikou.¹⁵

Závěrem doplňuji, že má práce svým zaměřením na dějiny každodennosti přispívá k současné diskuzi o podstatě totalitarismu. Právě pohled na lokální prostředí¹⁶ a sociální dějiny totiž nejen rozšiřuje, ale také výrazně proměňuje dříve ucelený obraz všemohoucích totalitárních států,¹⁷ čímž napomáhá k plastičtějšímu vykreslení společnosti 50. let.¹⁸

Recepce církevní politiky KSČ po únoru 1948

„Kdo a kdykoliv čísti nebo slyšeti budeš obsah zápisu pomni, že všechna činnost byla konána z lásky k dílu Božímu, při omezených prostředcích finančních a za obětavé práce všech.“

Kronika NO Staré Brno, rok 1956

Jak bylo zmíněno v úvodu, vedení CČS únorový převrat v roce 1948 schvalovalo, protože se do čela církve dostali po druhé světové válce zásluhou zneužití institutu národní

-
- 11 Listiny úředního charakteru, zápisy o schůzích jednotlivých složek náboženských obcí či různé dopisy.
- 12 Jedná se o dodnes vycházející časopis s dlouhou tradicí, coby *Český zápas* byl vydáván od roku 1920 a přímo navazoval na starší list *Právo národa*.
- 13 Jako celocírkevní periodikum ČCE sloužil od roku 1924. Vydávání *Českého bratra* ustalo s koncem druhé světové války. K obnově dodnes vycházejícího časopisu došlo v roce 1947.
- 14 O cenzuře po únoru 1948 viz Balík, Stanislav – Hanuš, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno 2007, s. 22–23, Kaplan, Karel: *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno 1993, s. 102, nebo Piškula, Jiří: *Státní úřad pro věci církevní 1949–1956*. Ministerstvo pro kontrolu náboženského života v Československu. In: *Církevní dějiny 2*, Brno 2009, s. 67–68.
- 15 O periodicích jako nástroji pro formování oficiálního diskurzu viz Nečasová, Denisa: *Obrazy nepřítelů v Československu 1948–1956*. Brno 2020, s. 14–15.
- 16 Sommer, Vítězslav: *Bilance jednoho projektu. KSČ a radikální socialismus 1918–1989*. In: *Soudobé dějiny 14*, 2007, s. 829. Srov. Marša, Jakub: *Konference KSČ v regionální perspektivě: struktura – elity – výkon moci*. In: *Časopis Matice moravské 138*, 2019.
- 17 „*Politické dějiny [...] črtaly obraz všemohoucnosti komunistických režimů, a tím současně definovaly „sociálno“ jako pouze závislou veličinu politiky komunistických stran.*“ Heumos, Peter: *K sociálněhistorickému výzkumu komunistických systémů*. In: *Soudobé dějiny 15*, 2008, s. 687.
- 18 Kučera, Jaroslav – Zimmermann, Volker: *Ke stavu českého výzkumu nacistické okupační vlády v Čechách a na Moravě*. Několik úvah u příležitosti vydání jedné standardní publikace. In: *Soudobé dějiny 16*, 2009, s. 129. Srov. Pullmann, Michal: *Sociální dějiny a totalitněhistorické vyprávění*. In: *Soudobé dějiny 15*, 2008, s. 707.

správy radikálně levicově orientovaní kněží podporovaní ministerstvem školství a osvěty v čele s komunistou Zdeňkem Nejedlým.¹⁹ Tito lidé²⁰ posléze přijímali přímé instrukce od generálního sekretariátu KSČ.²¹ Prohlášení členům církve otisknuté 4. března 1948 na stránkách *Českého zápasu* proto svým obsahem nepřekvapí: v těchto historických dnech, „*kdy se všichni vydáváme na bezpečnější a rychlejší cestu k uskutečnění sociální rovnosti a pokroku [...], chceme [...] usilovati o bratrství a sesterství všech lidí našeho národa, tedy o společnost bez třídní nenávisť a protiv [...]. Budeme proto i nyní podporovati politiku vlády Klementa Gottwalda a činnost akčních výborů.*“²² Způsob, kterým ovšem hodnotili únorové dny řadoví věřící či faráři v Brně, nelze průkazně doložit. Prameny nicméně poodhalují, že společenství náboženských obcí tvořilo politickými postoji o poznání pestřejší mozaiku, než by se mohlo zdát z oficiálních prohlášení ČČS. „*Pracovníky rady starších jsou členové KSČ i politicky neorganizovaní. Spolupracují vedle sebe svorně a nerušeně jako před únorem 1948,*“²³ dočteme se například v pamětní knize náboženské obce v městské části Řečkovice. Ostatně rostoucí pnutí uvnitř ČČS kvůli bezvýhradné orientaci církevního vedení na KSČ již dříve reflektoval dosavadní odborný výzkum,²⁴ a také pisatelé brněnských kronik si problémů z toho vznikajících všimají: „*z polit. zaměření také někteří vystoupili. Jedněm je naše církev příliš socialistická, druhým zase reakční.*“²⁵

Samotná církevní politika KSČ se po roce 1948 vyvíjela postupně a ve svých konkrétních projevech se proměňovala. Jednalo se do značné míry o organický proces, jehož realizované kroky vyplývaly z četných diskuzí nejužšího stranického vedení. V červnu 1948 byla zřízena církevní komise Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále ÚV KSČ), která měla za úkol stanovit podobu církevní politiky.²⁶ Alexej Čepička, člen Církevní šestky²⁷ a mezi lety 1949–1950 předseda SÚC, posléze představil dlouhodobý plán postupného překonávání náboženství, přičemž „*se měli občané přesvědčovat o kladném poměru režimu k náboženství*“.²⁸ Nicméně ani relativní a spíše teoretická

19 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 14.

20 Miroslav Novák (později pražský biskup a patriarcha církve), Václav Lorenc a František Hub (oba později vyšší úředníci SÚC), Václav Molkup (později pražský krajský církevní tajemník) atd.

21 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 15.

22 ČZ 1948, č. 9, s. 1.

23 První pamětní, s. 197.

24 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 65. Srov. Kaplan, K.: *Stát*, s. 125. Opozice v ČČS byla likvidována odvoláváním nepohodlných lidí včetně biskupa Bohumíra Cigánka i jednotlivých duchovních. Rozpory vyvrcholily na generální synodě v roce 1951, která sice oficiálně potvrdila dosavadní směřování církve, ale zároveň plně odhalila nesoulad mezi vedením a mnohými řadovými členy církve.

25 První pamětní, s. 210. Srov. Kaplan, K.: *Stát*, s. 125: „*Církev ztrácela na přitažlivosti a konflikty oslabovaly její aktivitu.*“

26 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 71.

27 Skupina zabývající se problematikou vztahu státu a církve. Krom Alexeje Čepičky byli členy církevní šestky Václav Kopecký, Zdeněk Fierlinger, Vladimír Clementis, Viliam Široký a Jiří Hendrych. Viz Kaplan, K.: *Stát*, s. 231, dále Balík, S. – Hanuš, J.: *Katolická*, s. 20.

28 Kaplan, K.: *Stát*, s. 48. Srov. Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 72 a 140, nebo ČZ 1951, č. 25, s. 1, z projevu náměstka SÚC Jaroslava Havelky: náboženská svoboda „*je a zůstane praktickým programem, základní směrnicí pro celý církevní život v naší zemi*“. Srov. ČZ 1959, č. 33–34, s. 2, ČZ 1960, č. 21, s. 1 nebo ČZ 1960, č. 9, s. 1: „*Především s uspokojením přijali přítomní ujištění, že v něm mají svůj svobodný domov.*“

liberalizace²⁹ proticírkevní politiky po roce 1953 nezastřela skutečný poměr komunistů k náboženství, vyjádřený mj. výnosem z listopadu téhož roku, který nekompromisně prohlašoval marxismus-leninismus za jedinou státní ideologii,³⁰ což později dobře demonstřují také prameny církevního oddělení KNV v Brně: „*jak bylo prokázáno na semináři KV-KSČ v Brně [...], kde byly projednávány ‚Problémy současné vědecko – atheistické propagandy‘; jsou si všichni odpovědní činitelé na úseku osvětové a kulturní práce v kraji vědomi své odpovědnosti v boji proti náboženským předsudkům.*“³¹

Život členů náboženských obcí ČČS v Brně po únoru 1948 bezprostředně ovlivňovaly především dva církevní zákony mající zcela zásadní vliv na další existenci církvi v Československu. „Zákon č. 217 Sb. o zřízení Státního úřadu pro věci církevní“ a „Zákon č. 218 Sb. o hospodářském zabezpečení církvi a náboženských společností státem“ byly schváleny Národním shromážděním 14. října 1949,³² přičemž každý z nich státu umožňoval určitou míru dohledu a kontroly nad církevním životem.³³ S ohledem na dosud uvedené zajisté nepřekvapí pozitivní hodnocení zákonů ze strany vedení ČČS.³⁴ Pouze pozitivní ohlasy ovšem zaznamenali také kronikáři brněnských náboženských obcí. Jak rozvinu v dalších kapitolách, zákony představovaly čile diskutované téma: „*v další členské schůzi [...] za velké účasti pohovořil bratr Lata o círk. zákonech a zcela nové (lepší) situaci pro naši církev.*“³⁵

Domov rovnosti a jistot

„*Tak suď nás za padesát let, s odstupem, jež ti závidíme,
o zkušenosti bohatší a znalý, co my netušíme.*“

Jaroslav Vyskočil, veršovaný úvod k Obecní kronice

Problematika financí spojená se zákonem č. 218 Sb. představovala důležité a v Brně výrazně reflektované téma: „*b. pokladník se zmiňuje o placení duchovních přímo od státu (Stát. úřadu pro věci církevní, čímž se značně mění a napravuje poměr církve a státu).*“³⁶ Věřící i duchovní vnímali novou legislativu jako garanci ze strany státu, že bude o církve hos-

Dále viz přímo v pramenech církevního oddělení KNV v Brně: „*Věřící pak z toho důvodu, že cítí náboženskou svobodu, se snaží plnit svoje povinnosti křesťanské, při tom však respektují nařízení strany a vlády.*“ MZA, fond B 124, III. man., kart. 2585, sg. 1812 círk/3, Situační zpráva MNV 2/1957, s. 6.

29 SÚC většinu svých liberalizačních návrhů neprosadil přes ÚV KSČ, viz Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nej-pokrokovější*“, s. 141.

30 Kaplan, K.: *Stát*, s. 172, 175–176: „*boj moci proti katolické hierarchii [...] se náhle přeměnil v boj proti náboženství jako ideologii, světovému názoru.*“ Srov. Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nej-pokrokovější*“, s. 16.

31 MZA, B 124, III. man., kart. 2585, sg. 1812 círk/3, Situační zpráva KNV 1/1957, s. 6.

32 Jindra, M.: *Církev československá*, s. 98–99. Srov. Kaplan, K.: *Stát*, s. 94–111.

33 Spíše než o „církevních“ zákonech lze proto hovořit o zákonech „proticírkevních“, viz Nečasová, D.: *Obrazy*, s. 141.

34 Jindra, M.: *Církev československá*, s. 98.

35 První pamětní, s. 187.

36 Pamětní kniha Církve československé v Brně od roku 1921, s. 285.

podářsky postaráno: „stát [převzal] hospodářské zabezpečení církví tak, že vyplácí slušné všem duchovním a také na věcné výdaje náboženských obcí, pokud samy nestačí je kryt, přispívá,³⁷ zapsal kupříkladu farář Jaroslav Vyskočil ze Starého Brna.

Jak píše Karel Kaplan, „v proticírkevním tažení připisovali komunisté hospodářskému zabezpečení kněží státem důležitou, ne-li klíčovou roli“.³⁸ Platy duchovních tedy v roce 1949 po vstupu zákona č. 218. Sb. v platnost mírně vzrostly, dalšího navýšení se ale dočkaly až v roce 1981, kdy stouply na pouhých 45 % průměrné mzdy.³⁹ SÚC⁴⁰ tím získal nad faráři a dalšími církevními pracovníky mimořádně silnou kontrolu, protože podle míry loajality k platům přiřazoval tzv. výkonnostní odměny.⁴¹ Snad i z toho důvodu se mnozí duchovní ČČS v Brně podíleli na činnosti masových organizací či vypomáhali na nejrůznějších brigádách. Již zmiňovaný farář Jaroslav Vyskočil se kupříkladu zapojil do aktivit Svazu československo-sovětského přátelství (dále SČSP) v naději, že „veřejní činitelé uznají, že Církev československá se svým kladným poměrem ke všemu skutečnému pokrokovému dění v národě zaslouží si také trochu povzbuzení a porozumění“.⁴² Pro duchovní ČČS živící na rozdíl od svých římskokatolických protějšků rodiny nakonec představoval státní dohled nad hospodařením církví závažný problém. Ústřední rada ČČS z toho důvodu od roku 1955 užívala 50 % dobrovolných darů věřících k přilepšování k příjmům farářů, „protože platy všech jsou malé a nestačí k dostatečné výživě rodiny“.⁴³ Zákon č. 218 Sb. navíc přinesl další nepředvídané negativní důsledky reflektované v pramenech již k roku 1953: „Zákony o hospodářském zabezpečení církví státem svedly mnohé naše příslušníky k domněnce, že se už nebude platit církevní daň. Tendence státní správy směřuje však k hospodářské soběstačnosti církví, kterým by stát přispíval na úhradu schodků, ne na krytí všech výloh.“⁴⁴ Právě v roce 1953 se finanční podřízení vůči státu ještě více prohloubilo, neboť církve (brněnské náboženské obce ČČS nevyjímaje)⁴⁵ ztratily měnovou reformou většinu finančních záloh.⁴⁶ Vize Československa jako šťastného socialistického domova hospodářsky zabezpečených církví tedy mezi brněnskými příslušníky ČČS brzy vzala za své.

Budeme-li pátrat po příčinách zpočátku kladného přijetí zákona č. 218 Sb. mezi věřícími v Brně, je potřeba sledovat dlouhodobé dějinné procesy sahající hluboko před únor 1948. V polovině 20. století panovaly mezi římskými katolíky a protestanty stále

37 Obecní, s. 13. Srov. ČZ 1960, č. 9, s. 1: „Církevními zákony byla zabezpečena i hospodářská a existenční otázka církví a duchovních.“

38 Kaplan, K.: *Stát*, s. 96.

39 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 110–111.

40 Potažmo po zrušení SÚC v roce 1956 církevní oddělení Ministerstva školství a kultury.

41 Takoví duchovní byli nazýváni pokrokoví, viz P. Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 111.

42 Obecní, s. 25.

43 Tamtéž, s. 33.

44 Kaplan, K.: *Stát*, s. 20.

45 „Podle propočtu bratra Touška pozbyli jsme měnovou reformou asi 137.000 Kčs nových peněz, poněvadž jsme měli vkladní knížky místo běžných účtů, na nichž propočet byl jen 5:1.“ Druhá pamětní kniha NO Řečkovice, s. 38. Srov. Kronika NO Královo Pole, s. 232: „K tomuto účelu jsme měli našetřeno 412.736 Kčs [...]. Po přepočtu na novou měnu [...] jsme měli pouhých 22.735 Kč [...]. Proto, když jsme chtěli dokončit započaté práce, museli jsme si vypůjčit 40.000 Kčs na 10 ročních, stejných splátek.“

46 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 110.

spíše chladné vztahy. Komunisté si byli tohoto napětí dobře vědomi, takže svou politiku interpretovali „jako konečné zrovnoprávnění všech náboženských směrů v republice“.⁴⁷ Právě rivalita s římskými katolíky mohla sehrávat významnou úlohu i při vnímání zákona č. 218 Sb. v brněnských náboženských obcích. „V říjnu 1949 byl schválen nový církevní zákon, jímž se provádí rovnost všech církví,“⁴⁸ zapsal kronikář v městské části Královo Pole. Jednalo se o pokračování dlouholetých konfliktů sahajících až k samotnému založení ČČS na počátku 20. let. Stránky kronik plní příběhy sporů, ať institucionálních či osobních. Zatímco věřící, kteří po roce 1920 přestoupili do nové národní církve, vnímali katolickou hierarchii jako zpátečnickou a relikv habsburské monarchie, byli sami z druhé strany označováni za kacírě.⁴⁹ Hovořím přitom o každodenní žité realitě a konkrétních lidských příbězích,⁵⁰ nikoliv o pouhé veřejné diskuzi. Konflikty zasahovaly do všedního soužití římskokatolických farností a mladých náboženských obcí.⁵¹ Rivalita přetrvávala druhou světovou válku⁵² a umně využívána ze strany komunistických úřadů se nevytratila ani po únoru 1948.⁵³ „Přetvářet svět skutečňováním Ježíšova evangelia a stát se jednou hodnot-

47 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „Nejpokrokovější, s. 72. Jeden příklad za všechny uvádí Karel Kaplan. Na podzim 1948 vydal římskokatolický arcibiskup Josef Beran Pastýřský list, ve kterém mj. hovořil o porušování náboženské svobody. Ale „představitelé nekatolických církví, které biskupové označili za sekty, reagovali veřejným prohlášením o zaručené náboženské svobodě a o tom, že katolické církvi jde o majetek a o politické zájmy“. Kaplan, K.: *Stát*, s. 51. Dále viz ČZ 1960, č. 9, s. 1: „Pokud jde o československou církev, dostalo se jí na rozdíl od dob předmnichovské republiky skutečné rovnoprávnosti s ostatními církvemi.“

48 Kronika NO Královo Pole, s. 193.

49 „Katolický kurs zesiloval, v kostele co chvíli při kázání je narážka na naši církev. Při nutné úřední návštěvě našich příslušníků na katolické faře pro nějaký doklad si katolíci kněží mnohdy neodpustili výraz „kacír“. Kdo byl slab nebo se nedovedl bránit, toho se pokusili získat zpět do katolické církve.“ Zlatá kniha, s. 285.

50 Archivy náboženských obcí uchovávají vzpomínky pamětníků: „tenkrát ještě pan farář četl z kazatelny po kázání jména svých ztracených oveček. A když četl naše byla s toho doma hotová aféra. Matka se velmi horšila, tetičky se mnou přestaly mluvit a úplně se na mně rozhněvaly. Pan farář si mě zavolal na faru a tam mi mluvil do duše, že prý já byla jeho nejlepší žačka kterou celý život viděl vyrůstat,“ zapsala sestra Stejskalová z Řečkovic, viz Archiv NO Řečkovice, fond K, sg. 3/K3, sbírka rukopisů a životopisů. Podobný příklad lze dohledat i v Králově Poli, kde pisatelka vytýká jistě Františce Černé přestup do ČČS. Argumentuje dlouhověkostí římskokatolické církve, a všechny ostatní denominace důsledně označuje pojmem „sekta“. Viz Archiv NO Královo Pole, fond M7a Muzejní sbírka, sg. 2/7, Soukromá korespondence. Srov. Pamětní kniha NO Černovice, s. 33.

51 Když se kupříkladu v Obřanech konala vůbec první bohoslužba ČČS se slavností křtu dítěte rodiny Kubákových, „naši nepřátelé chtěli povykem a pískáním naši slavnost rušit, avšak byli rychlým zákrokem br. Krále z Husovic, inspektorem státní policie umlčeni [...]. Bohužel křest tento měl později své následky. Br. Kubák pozbyl svoje místo a byl dlouho bez výdělků. Se strany klerikální bylo mu přímo naznačeno, že když z církve čsl. vystoupí s rodinou a přestoupí k církvi římské, že mu bude zaopatřeno místo.“ Kronika C.Č.S. Brno – Obřany, nečíslováno. Srov. Zlatá kniha, s. 263 o pohřbívání jinověrců, Archiv NO Řečkovice, fond K, sg. 3/K3, sbírka rukopisů a životopisů o vykazování dětí z rodin ČČS z výuky náboženství nebo Protocollum domesticum parochie Reckoviensis (farnost sv. Vavřince v Řečkovicích), nečíslováno, o sporu kvůli zvonění v kapliče.

52 „Po [první] světové válce se i tu začaly hlásit o slovo staré bludy v novém rouše v podobě t. zv. církve českomoravské. Byly činěny i nároky na chrám sv. Vavřince. Ovoce neblahého blouznění se ukázalo později,“ psal v roce 1940 autor z řad římskokatolické církve v lokálním tisku. Archiv NO Řečkovice, fond K, sg. 1/K5, výstřížky z novin 30. – 40. léta.

53 Mj. stránky *Českého zápasu* doslova plnily články obviňující římskokatolickou církev ze snahy škodit Československu (např. ČZ 1948, č. 11–12, s. 66, ČZ 1948, č. 30–31, s. 175 nebo ČZ 1948, č. 38, s. 203.), z odmítání ekumeny (např. ČZ 1948, č. 30–31, s. 173 a 174.) a skrze Vatikán z pokusů o rozpoutání třetí světové války, viz ČZ 1949, č. 26–27, s. 124, ČZ 1951, č. 3, s. 1 a 4, č. 6, s. 1 a 6, č. 19, s. 1, č. 24, s. 1, ČZ 1957, č. 9, s. 3.

nou náhradou za církev řk.,⁵⁴ tak viděl poslání CČS v novém Československu brněnský duchovní František Stárek.

Domov služby v náboženské svobodě

„Věřící člověk ze zdrojů své víry a svobodně rozhoduje pro denní život lásky a míru, z vděčnosti k svému Pánu jde a obětavě v bratrské lásce slouží.“

Český zápas, rok 1956

Vize Františka Stárka vycházela z programu CČS, který bývá v odborné literatuře označován za křesťanský socialismus.⁵⁵ „Cesta CČS a čsl. lidu je cestou k socialismu, při tom cesta, po níž kráčí lid CČS, je cestou Ježíšovou, křesťanskou,⁵⁶ odhalují brněnské prameny z počátku roku 1949.⁵⁷ Patriarcha František Kovář vnímal „uskutečnění demokraticky ukotveného socialistického společenského řádu jako nutný předpoklad pro šíření Božího království ve světě“.⁵⁸ Ostatně i brněnský farář a pozdější biskup Karel Pudich při své přednášce v náboženské obci Botanická zdůrazňoval, že „v duchu Kr. nejušlechtilejší prací je budovat král. Boží na zemi“.⁵⁹ Nové lepší Československo garantující náboženskou svobodu se mělo stát všem lidem domovem spravedlivým a rovnostářským, což reflektoval i pisatel královopolské kroniky: církev „prohlašuje svou solidaritu i odpovědnost čsl. lidu k socialismu a v jeho budovatelském úsilí, aby lidé žili jako rodina rovných a svobodných dětí božích“.⁶⁰ Podobně brněnská duchovní Božena Zavadová spatřovala poslání CČS při utváření nového Československa v prolínající se spolupráci mezi státem a církví: „církev nejsou zbytečné. Státní a veřejnou péči o tělo člověka církev doplňuje svou péčí o duši – útěhou, posilou.“⁶¹ Karel Pudich tak mohl v roce 1949 hovořit o ideologické připravenosti CČS, ale zdůrazňoval: „je třeba i teologie, ale i svobody svědomí – víry. Rozhodčím činitelem je duch Kristův.“⁶² Většina členů CČS totiž podmiňovala budování socialistického státu zachováním demokratických principů.⁶³

54 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 286.

55 O poúnorovém propojení křesťanství se socialismem komunistického typu viz Nečasová, D.: *Obrazy*, s. 143 a 149.

56 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 280. Srov. Kronika NO Žabovřesky, s. 206: jako „služebníci Boží v Kristu plníme všechny oblasti života individuálního i sociálního, národního i mezinárodního, hospodářského i duchovního, oboru vědy, filosofie, ethiky, politiky a kultury duchem Kristovým, duchem Božího království v lidech a mezi nimi“.

57 O budování socialistické společnosti příslušníky CČS v Brně viz ČZ 1960, č. 23, s. 3.

58 Hrdlička, Jaroslav: *Období po II. světové válce (1945–1948)*. In: 90 let Církve československé husitské. Edd. T. Butta – Z. Kučera. Praha 2010, s. 90. Ke křesťanskému socialismu dále viz ČZ 1956, č. 7, s. 1, ČZ 1957, č. 8, s. 1, ČZ 1957, č. 19, s. 1, ČZ 1958, č. 20, s. 1.

59 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 287.

60 Kronika NO Královo Pole, s. 191. Srov. Obecní, s. 9 a Pamětní kniha... od roku 1921, s. 309.

61 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 287. Podobně Božena Zavadová při jiné příležitosti dokazovala užitečnost duality státu a církve tvrzením, že „třeba hmotný život zduchovnit láskou, pravdou, spravedlností“. Pamětní kniha... od roku 1921, s. 283.

62 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 280.

63 Hrdlička, J.: *Období po II. světové válce*, s. 89.

Při naplňování vize nového domova ale nezůstávalo pouze u slov. Členové řeckovické Jednoty mládeže⁶⁴ společně s farářem Františkem Nygrýnem sestoupili v roce 1950 do dolu „Václav Nosek“ v Oslavanech, kde odpracovali 630 hodin. Po své pracovní zkušenosti poslala mládež horníkům skrze tisk vzkaz: „*poznali jsme smysl Vašeho života, poznali jsme Vás ve Vaší práci. S úžasem jsme objevovali nový svět poznání hluboko pod zemí. [...] Dnes je doba Vašeho vítězství. Vítězové, slibujeme Vám i my, že již nikdy neustoupíme z cesty za pokrokem.*“⁶⁵ Podobně se členové náboženské obce Botanická podíleli na sérii brigád zaštitěných projektem „Občané budují svoje město“, v rámci kterého rozebírali v městské části Pisárky staré dělnické domky.⁶⁶ Brigád v parku Lužánky se krom řadových členů církve účastnili „*těž zaměstnanci diecézní a duchovní i zaměstnanci brněnských náb. obcí*“.⁶⁷ Věřící z městské části Tuřany vypomáhali s velkou námahou v JZD, takže cestou domů „*se neodvažovali ani otáčet se, neboť každý pohyb vyvolával v jejich těle bolestivou odezvu. Svalová únava však nezmenšila jejich radost z pomoci společnému dílu.*“⁶⁸ Brigády spojené s opravami a údržbou Kounicových kolejí zase naplňovaly dobrovolné aktivity věřících ze Žabovřesk.⁶⁹

Jak bylo zmíněno v úvodu mého příspěvku, pro KSČ bylo v prvních letech po únoru 1948 důležité vytvoření iluze o respektování náboženských svobod.⁷⁰ Jaroslav Havelka, náměstek SÚC, kupříkladu sliboval, že náboženská svoboda „*je a zůstane praktickým programem, základní směrnicí pro celý církevní život v naší zemi*“.⁷¹ Příslušníci ČČS mohli snáze uvěřit veřejným prohlášením i z toho důvodu, že komunisté církvi dopřávali v tzv. zakladatelském období⁷² „privilegované“ postavení s ohledem na snahu přetvořit ČČS v národní církev, která by se stala základnou ke všeobecné kontrole křesťanského obyvatelstva.⁷³ Z jisté perspektivy ovšem, jak píše Jiří Hanuš, právě proto byla pro rozštěpenou „*Církev československou [...] tehdejší situace asi nejsložitější*“.⁷⁴

64 Jednoty mládeže pro ČČS představovaly hlavní prostředek pro práci se středoškolskými či mírně odrostlejšími dětmi. Věkové rozmezí členů Jednot mládeže se pohybovalo mezi 14 – 20 lety, horní hranice ale nebyla definitivně omezena. Viz Zemský archiv (dále ZA) pob. Olomouc, fond DR ČČS(H), čís. kart. 143, inv. č. 1300, Korespondence s ústředím a diecézními svazy JM ČČS, zpráva diecézního sekretáře, zpracování pololetních výkazů za rok 1947.

65 Archiv NO Řečkovice, fond K5, sg. 2/K5, Výstřižky z novin, článek „Mladí příslušníci v zápace dneška o čest a uznání práce“.

66 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 300.

67 Tamtéž, s. 311.

68 Tamtéž, s. 327. Srov. tamtéž, s. 341, nebo Druhá pamětní, s. 161.

69 Kronika NO Žabovřesky, s. 218.

70 Nečasová, D.: *Obrazy*, s. 148.

71 ČZ 1951, č. 25, s. 1. Vladimír Ekart z SÚC zase při své přednášce na Husově bohoslovecké fakultě deklaroval, že nový stát náboženství „*uznává jako něco, co reálně existuje. Počítá s náboženstvím jako s reálnou silou a je přesvědčen, že křesťané mají dosti argumentů pro to, aby podpořili budování socialismu*“.⁷¹ ČZ 1951, č. 19, s. 1. I přímo v Brně městský církevní tajemník Tomáš Mašek „*vyslovuje přesvědčení, že bude vládnout vždy dobrý poměr mezi lid. správou a náb. obcí*“.⁷² Pamětní kniha... od roku 1921, s. 310. Srov. ČZ 1956, č. 16, s. 1–2.

72 V odborné literatuře bývají za zakladatelské období považovány roky 1948–1952/3, viz např. Moulis, Vladislav – Valenta, Jaroslav – Vykoukal, Jiří P.: *Vznik, krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944–1989*. Ostrava 1991.

73 Kaplan, K.: *Stát*, s. 124.

74 Hanuš, Jiří: *Předmluva*. In: *Křesťané a socialismus 1945–1989*. Ed. J. Hanuš. Brno 2012, s. 6.

Věřící v Brně tedy vyhlíželi naději na lepší budoucnost. Již představený zákon č. 218 Sb. zdánlivě zaručoval rovnocenné hospodářské podmínky pro všechny církve ve státě a „svoboda vyznání byla vtělena do Ústavy“.⁷⁵ K dodržování legislativy měl napomáhat zákon č. 217 Sb. zřizující řídicí SÚC a úřady okresních a krajských církevních tajemníků pro vykonávání lokálního dohledu.⁷⁶ „Jeho úkolem je dbát, aby se církev a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidové demokratického zřízení a zajistit tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání,“⁷⁷ zapsal optimisticky o SÚC kronikář z Řečkovic. V podobném duchu zněl také dopis z roku 1949 zasláný z téže náboženské obce Američanu Marku P. Hydemu, tážajícimu se na náboženské poměry v komunistickém Československu: „duchovní církve československé mohou svobodně vykonávat své duchovenské povolání [...]. Není nám známo, že by některý náš duchovní byl perzekuován za nynějšího režimu [...]. Politická neorganizovanost některých členů rady starších není jim na závadu v jejich hlavním povolání.“⁷⁸

Postoj KSČ k CČS se nicméně proměnil již v roce 1950, neboť potřeba národní církve řízené skrze SÚC přestala být aktuální.⁷⁹ A ačkoliv veřejná prohlášení o soužití křesťanství a socialismu zůstávala neměnnou náplní veřejného diskurzu i ve druhé polovině 50. let – vždyť „lidově demokratická republika je pro všechny křesťany v Československu plnoprávným domovem“⁸⁰ – věřící v Brně si brzy začali poučivě uvědomovat. Pro náboženskou obec v Řečkovicích se zdálo být snad až sisyfovskou prací úsilí o stavbu vlastního bohoslužebného prostoru.⁸¹ Náboženská obec na Starém Brně navzdory vyčerpávající a zjevně frustrující snaze faráře Jaroslava Vyskočila přes celá 50. léta vlastní sbor nevybudovala. Kupříkladu v roce 1954 církevní tajemník Tomáš Mašek slíbil prostory pro nový sbor, ale „nedostali jsme nic, aby se nejitřily city katolíků. Ale co naše city, těch nikdo nejitřil?“⁸² Naopak, náboženská obec se nejdříve musela roku 1957 v přifařené městské části Modřice vzdát poloviny pozemku kvůli výstavbě bytů,⁸³ přičemž roku 1958 prohlásil MNV bohoslužebnou místnost za nevyhovující. Souhlas se svépomocnou renovací poté náboženská obec získala pouze pod podmínkou, že budou moci prostory ve všedních dnech využívat světské kulturní spolky.⁸⁴ K opravám ale nikdy nedošlo, zbytek pozemků

75 První pamětní, s. 194.

76 Jindra, M.: *Církev Československá*, s. 99. Srov. Balík, S. – Hanuš, J.: *Katolická*, s. 29 a Kaplan, K.: *Stát*, s. 48 a 102.

77 První pamětní, s. 197.

78 Tamtéž s. 197.

79 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpokrokovější*“, s. 129.

80 ČZ 1960, č. 9, s. 1.

81 Řečkovičtí věřící svůj sbor slavnostně dokončili a otevřeli po mnohých peripetích v roce 1957, ale nikoliv zásluhou vstřícnosti komunistických úřadů, nýbrž díky vlastní obětavosti a do značné míry též vychytralosti. Namísto úsilí o získání souhlasu se stavbou nového kostela totiž postupně žádali o stavební povolení k dílčím úpravám tzv. „letního shromaždiště“.

82 Obecní, s. 22.

83 Tamtéž, s. 57.

84 Tamtéž, s. 56.

v Modřicích totiž náboženská obec ztratila pouze o rok později.⁸⁵ Neúspěšně usilovali o získání prostoru pro zřízení modlitebny členové církve v Soběšicích.⁸⁶ Pouze zklamání přinesla snaha věřících z Botanické vystavět chrám v místě bývalé synagogy na Ponávce, a to navzdory mimořádnému osobnímu úsilí ze strany členů náboženské obce. Farář Karel Pudich pojmenoval příčinu selhání nekonkrétně, byl zcela jasně konstatováním, že byla „v nejbližších letech [...] ztížena církevní situace“.⁸⁷

Iluzi Československa jakožto šťastného domova pro ČČS stíralo i v kronikách zaznamenané vytlačování církve z veřejného prostoru⁸⁸ či úpadek duchovní péče o děti. Prameny náboženské obce v městské části Židenice odkrývají, že vinou nátlaku ředitelů a učitelů „velká část rodičů dětí [z náboženství] odhlásila, mnozí vůbec nepřihlásili. Na farní úřad chodili rodiče i s pláčem vyznávat svou lítost“.⁸⁹ Městský církevní tajemník Tomáš Mašek sice po stížnosti faráře Adolfa Mádra nátlak školských zaměstnanců slovně odsoudil, jediným reálným krokem ze strany MNV ovšem bylo zrušení pracovního místa židenické učitelce náboženství kvůli nízkému počtu přihlášených dětí.⁹⁰ Velmi citelnou ztrátu pro mnohé náboženské obce představovalo zrušení kulturně-osvětových spolků. Spolky zakládané povětšinou ještě v průběhu 20. let představovaly důležitý misijní nástroj mladých společenství, ale snad ještě více napomáhaly udržovat vnitřní identitu a pospolitost věřících.⁹¹ V Řečkovících již od roku 1951 ze členů spolku Svatoboj „vyzařovala otázka, co vlastně se spolkem se stane v příštích měsících [...]“. Měl se zapojit na Osvětovou besedu, měl být zapojen na JZD.“⁹² Spolek Komenský z téže náboženské obce „už po dva roky prožíval tutéž nejistotu o trvání jako Svatoboj“.⁹³ Úřední tlak z KNV k podřízení se některé z masových organizací ovšem neustával ani následujícího roku. „29. srpna sdělil br. Pilát, že byl pozván na ÚNV, kde mu určeno, aby spolek likvidoval.“⁹⁴ Podobně spolek Komenský „úředně likvidován 23. září 1952. [...] Spolek zanikl, což byla velká ztráta po všech stránkách – pro celou náboženskou obec.“⁹⁵ V náboženské obci Botanická omezil svou činnost spolek AKT snažící se pokračovat alespoň v organizaci přednášek,⁹⁶ podobným způsobem usiloval v Králově

85 Obecní, s. 66.

86 Kronika NO Královo Pole, s. 224.

87 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 320.

88 Tamtéž, s. 322–323. Farář Karel Pudich popisuje, jak členové náboženské obce Botanická předčítali v nemocnici rozhlasem dětem na infekčním oddělení pohádky, než byli po třech měsících nuceně nahrazeni příslušnicemi SČSP.

89 Archiv NO Židenice, Kronika NO ČČS Brno – Židenice, koncept, rok 1958, nečíslováno. Nezařazeno.

90 Tamtéž. Srov. Obecní, s. 33.

91 Při spolcích fungovaly amatérské divadelní soubory a pěvecké sbory, spolky organizovaly společné výlety či vzdělávací přednášky, napomáhaly s péčí o děti. Zásadním způsobem přispívaly náboženským obcím finančně, když pro potřeby společenství – například na nejrůznější stavební projekty – odevzdávaly nezadbatelnou část svých příjmů.

92 Druhá pamětní, s. 28.

93 Tamtéž, s. 28.

94 Tamtéž, s. 52.

95 Tamtéž, s. 52.

96 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 305.

Polí o kontinuitu činnosti spolek Rozkvět utlumený „z příkazu vyšších míst“.⁹⁷ Rozkvětu nepochybně výrazně pomohlo k udržení aktivit vlastní divadelní zázemí nacházející se přímo v suterénu královopolského kostela. Úřední zásahy měly přesto za následek výrazné snížení členské základny, což vedlo k oslabování⁹⁸ a nakonec úplnému přerušení činnosti.⁹⁹

Ani v případě zachování náboženských svobod a budování ráje na zemi se tedy Československo po únoru 1948 šťastným domovem pro brněnské věřící z CČS nestalo; spíše naopak. Církvi se vizi křesťanského socialismu nikdy nepodařilo naplnit. Nabízí se ovšem otázka, proč dlouho představovala i pro mnohé laiky a duchovní z Brna inspirativní ideu. Za jeden z významných aspektů, v pramenech brněnských náboženských obcích doložitelných, lze označit silnou traumatickou zkušenost druhé světové války.¹⁰⁰ Svým rozsahem bezprecedentní celosvětový konflikt se dnes stává tři čtvrtě století od svého ukončení v obecném povědomí stále více odosobněným. S každou další generací slábne uvědomění si skutečnosti, že válka zcela konkrétním způsobem ovlivňovala konkrétní lidi – například také v Brně. Ale právě během okupace a v bezprostředním poválečném období došlo podle Miloše Havelky k definitivnímu rozkladu sociální struktury předmnichovské republiky.¹⁰¹ Ostatně kronikář náboženské obce Žabovřesky k válečným rokům zapsal: „*jaké to bylo rozvrácení myslí a jaké to obavy z budoucnosti rvaly naše duše! Ideový a mravní chaos, vášnivě zkoumání minulosti, bolestné pochybování o správnosti našich bývalých cest, pochybování o lidech a vůdcích, o stranách, o ideách a zásadách.*“¹⁰² Potřeba a upřímná snaha vybudovat po roce 1945 lepší spravedlivý stát proto nepřekvapí. „*Naše úcta k padlým hrdinům projevena pevnou vůlí pracovat pro dobro a stálý pokrok lidstva,*“¹⁰³ zdůrazňoval pisatel řeckovické pamětní knihy.

Válečná zkušenost se nicméně bezprostředně pojí i s dalším významným fenoménem ovlivňujícím život brněnských příslušníků CČS po únoru 1948, na téma šťastného domova úzce navázaným; s mírovým hnutím.

97 Kronika NO Královo pole, s. 217.

98 Tamtéž, s. 254.

99 Tamtéž, s. 275 a 281.

100 Kroniky, Pamětní knihy, ale i archivy brněnských náboženských obcí plní tragické osobní příběhy zahynulých bratří a sester, stejně jako důsledné popisy každodenních strastí všedního života v Protektorátu. Srov. Nečasová, D.: *Obrazy*, s. 67, 114 a 138.

101 Havelka, Miloš: *Srovnávání nesrovnatelného aneb existovala v nejnovějších českých dějinách epocha totalitarismu?* In: *Soudobé dějiny* 16, 2009, s. 619.

102 Kronika NO Žabovřesky, s. 100. Srov. *Obecní*, s. 32 nebo Nečasová, D.: *Obrazy*, s. 73.

103 První pamětní, s. 141. Srov. *ČZ* 1951, č. 21, s. 1: „*Naše generace poznala dostatečně na trpkých zkušenostech života, jaké zlo je válka a není potřebí ji dlouho přesvědčovat o tom, jak je třeba nasadit všechno úsilí k tomu, aby nedošlo k třetí světové válce, jejíž hrůzy a následky by byly nepředstavitelné.*“

Domov míru

„Krev našich mučedníků společně prolitá zavazuje k jednotě nás všech.“
Pamětní kniha Církve československé v Brně od roku 1921, rok 1948.

Mírové hnutí¹⁰⁴ patří k významným mezinárodním společenským fenoménům druhé poloviny 20. století.¹⁰⁵ Ústřední téma mírového hnutí v 50. a 60. letech představoval podle švýcarského politologa Matthiase Fingera antinuklearismus¹⁰⁶ rozšířený ve Východním bloku i na Západě. Protože se ovšem nadnárodní mírové organizace nikdy nesjednotily, ale naopak v zásadě rozdělily podél Železné opony, stal se dle britského politologa Nigela Younga součástí mírových snah na Východě ještě druhý významný poválečný proud – komunistický internacionalismus.¹⁰⁷ *Český zápas* proto nabízel čtenářům početné články vykreslující SSSR¹⁰⁸ či v prvních letech po únoru 1948 také přímo Josifa Stalina¹⁰⁹ coby garanty a přední iniciátory všech mírových aktivit.

Zásluhou socialismu se mohly válečné ruiny opět proměňovat v místa šťastného domova. Kupříkladu obnovený Stalingrad, symbol sovětského vzdoru nacistickému Německu, představoval důkaz úspěšného budování skrze mírové úsilí – podobně jako stejně pojmenovaná nová městská část v Ostravě, „čtvrť vysokých domů se širokými okny a balkony. I tato nová část je obrazem mírové výstavby v naší vlasti. I ona je zrození nového světa, který už nebude lidem bořit domy, ale naopak, bude jim je stavět, a to krásnější než kdykoliv předtím [...]. Ohlašuje se nám budoucnost nových rozletů, nového spravedlivého řešení a uspořádání života v příštích dnech.“¹¹⁰ Idea šťastného domova však prostupovala mírové hnutí i méně hmotným stavitelským způsobem a to skrze rodinu. Sjednoveny na protiválečné frontě měly

104 Pojem mírové hnutí v kontextu tohoto příspěvku nevyjadřuje konkrétní instituci, ale hodnotový a myšlenkový proud a na to navazující aktivity, postoje (kolektivní i individuální) a s tím spojené instituce.

105 Mj. i brněnský biskup Václav Janota napsal: „žijeme v době, ve které se téměř denně se slůvkem mír setkáváme. Volání po míru je přímo znakem naší generace.“ ČZ 1954, č. 37, s. 1. Srov. ČZ 1951, č. 45, s. 3.

106 Nebezpečí atomové bomby patří k nejčastějším válečným tématům plnicím stránky *Českeho zápasu*, viz ČZ 1955, č. 5, s. 1, ČZ 1955, č. 7, s. 1, ČZ 1955, č. 8, s. 1, ČZ 1956, č. 4, s. 1, ČZ 1956, č. 7, s. 2, ČZ 1956, č. 15, s. 1, ČZ 1956, č. 17, s. 2, ČZ 1957, č. 6, s. 3, ČZ 1958, č. 5, s. 1, ČZ 1958, č. 8, s. 3, ČZ 1958, č. 10, s. 1, ČZ 1958, č. 13, s. 1, ČZ 1958, č. 19, s. 1 a 2, ČZ 1958, č. 24, s. 1-2, ČZ 1959, č. 2, s. 2, ČZ 1959, č. 4, s. 1, ČZ 1959, č. 22, s. 1, ČZ 1959, č. 33-34, s. 4, ČZ 1960, č. 9, s. 2 nebo ČZ 1960, č. 37, s. 1.

107 Komunistický internacionalismus byl reprezentován skrze Světovou radu míru, která se zrodila z iniciativy SSSR v roce 1950 ve Varšavě. Prvním prezidentem organizace se stal francouzský fyzik a držitel Nobelovy ceny za chemii Frédéric Joliot-Curie. Hnutí totiž z počátku přitahovalo významné světové intelektuály, kteří byli přinejmenším příznivci marxistické ideologie, ale se Světovou radou míru se povětšinou rozešli poté, co organizace nekritizovala (např. vojenská intervence v Maďarsku v roce 1956) či dokonce naopak obhajovala zapojení SSSR do různých válečných konfliktů a vojenských operací.

108 Např. ČZ 1952, č. 3, s. 1, ČZ 1954, č. 3, s. 1, ČZ 1955, č. 20, s. 1 a 3, ČZ 1955, č. 31, s. 1, ČZ 1955, č. 37, s. 2, ČZ 1956, č. 10, s. 1, ČZ 1957, č. 6, s. 3, ČZ 1957, č. 28-29, s. 1, ČZ 1957, č. 32-33, s. 1, ČZ 1957, č. 39, s. 1-2, ČZ 1957, č. 45, s. 2, ČZ 1957, č. 46, s. 1-2, ČZ 1958, č. 40, s. 2, ČZ 1958, č. 47, s. 1, ČZ 1960, č. 21, s. 1. Obraz SSSR jakožto nositele míru však nebyl vykreslován pouze v tisku, nýbrž i na schůzích, jednáních či mírových besedách a to včetně města Brna, viz ČZ 1960, č. 23, s. 3.

109 Např. ČZ 1951, č. 1, s. 3, ČZ 1951, č. 4, s. 1, ČZ 1951, č. 9, s. 1 nebo ČZ 1951, č. 3, s. 1: podpora západního míru by byla vzdáním se skutečné svobody. Jediný spravedlivý mír je ten socialistický.

110 ČZ 1952, č. 6, s. 1.

ženy a matky,¹¹¹ věřící i nevěřící, bojovat za „*své domovy, abychom zachránily život svých dětí* [...] *Chceme-li, aby všechny děti na světě měly radostný život, takový, jako vidíme v Sovětském svazu, přičiňme se i my, ženy-matky, svým dílem.*“¹¹² Ostatně jak zdůrazňuje i Miloš Havelka, mezi typické rysy ideologie komunistických států patří budovatelské pojetí, podle kterého byla přítomnost vnímána jako prozatímní nedokonalý stav, skrze který bude dosaženo skvělé budoucnosti.¹¹³ Téma dětí a práce pro šťastnou budoucnost dalších generací se tedy v rétorice mírového hnutí vyskytuje poměrně pravidelně.¹¹⁴

Pro ČČS pak bylo mírové hnutí přímo spojeno s vizí křesťanského socialismu.¹¹⁵ „*Ke království Božímu na zemi patří tedy také pokoj a mír a úkolem těch, kdož o něj usilují, je tvořit pokoj a mír, činně pro něj pracovat,*“¹¹⁶ napsal patriarcha František Kovář na stránkách *Českého zápasu* v době probíhající války v Koreji a podobným způsobem argumentoval také brněnský biskup Václav Janota. Lidstvo se podle něj na počátku 50. let nacházelo v rozhodujících chvílích svého osudu,¹¹⁷ takže bylo povinností křesťanů osvědčovat svou víru každodenním životem, stát pevně v táboře míru a neustále protestovat proti válce. „*Není a nemůže být dobrým křesťanem, kdo si přeje válku,*“¹¹⁸ protože mír představoval nutný základ k budování Božího království na zemi.

Mírové hnutí tedy samozřejmě ovlivňovalo také každodenní život příslušníků ČČS v Brně. Farář Karel Pudich ve svém proslovu k příležitosti zřízení nové náboženské obce na Starém Brně zdůrazňoval, že věřící budou „*budovat království Boží na zemi, království pokoje, v době, kdy se svět rozestoupil na 2 tábory – jeden usilující o mír a lepší zítřek, druhý snažící se rozdmýchat nový požár válečný.*“¹¹⁹ Roli křesťanství přitom dlouhodobě spatřoval v mírotvorném procesu za rozhodující, neboť „*hodnoty Ježíšova evangelia jsou jediné, s nimiž ve světě možno budovat pokoj a mír.*“¹²⁰ Věřící v Brně svou podporu míru vyjadřovali

111 O ženách jakožto bojovnicích za mír viz ČZ 1955, č. 11, s. 3, ČZ 1956, č. 9, s. 2 nebo ČZ 1959, č. 10, s. 1.

112 ČZ 1952, č. 10, s. 2. Srov. ČZ 1954, č. 9, s. 1.

113 Havelka, M.: *Srovnávání*, s. 621. Srov. Pamětní kniha... od roku 1921, s. 299: „*Budujeme úplně nové základy společenského života, který slibuje radostnou budoucnost.*“

114 „*Mír v lidech i mezi lidmi a národy, boj o jejich zachování, šťastný život dětí na této zemi, sociální spravedlnost a nové společenské řády – to vše patří k životu následovníka Kristova.*“ ČZ 1954, č. 4, s. 1. Dále viz např. ČZ 1951, č. 11, s. 3, ČZ 1951 č. 22, s. 6, ČZ 1951 č. 25, s. 1, ČZ 1954, č. 9, s. 1, ČZ 1955, č. 20, s. 1, ČZ 1955, č. 22, s. 1, ČZ 1956, č. 5, s. 1, ČZ 1956, č. 6, s. 1, ČZ 1956, č. 17, s. 1, ČZ 1956, č. 22, s. 1, ČZ 1956, č. 26, s. 1–2, ČZ 1957, č. 45, s. 1, ČZ 1958, č. 4, s. 2, ČZ 1958, č. 22, s. 1, ČZ 1959, č. 7, s. 3, ČZ 1959, č. 22, s. 1, ČZ 1959, č. 28, s. 1, ČZ 1959, č. 36, s. 1, ČZ 1959, č. 41, s. 1.

115 Odborový přednosta SÚC Vladimír Ekart konstatoval, že mír nemůže být zajištěn bez socialismu. Církve proto neměly hlásat bezbranný pacifismus, nýbrž vést k budování míru posilováním mravně-politické jednoty lidu. Budou-li se duchovní aktivně účastnit všech veřejných akcí, nenechají nikoho na pochybách o svém pokrokovém postoji, čímž pomohou věci míru. Viz ČZ 1952, č. 3, s. 1. Srov. ČZ 1952, č. 6, s. 1.

116 ČZ 1951, č. 21, s. 1.

117 Srov. Druhá pamětní, s. 7: „*Scházíme se v době, kdy se houževnatě bojuje za rozpoutání III. světové války.*“

118 ČZ 1951, č. 24, s. 1.

119 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 310. Taktéž brněnský biskup Václav Janota „*v hlavní části promluvy postavil proti sobě hrůzy války [...] a klady míru. Křesťan čsl. může být jen pro mír, nikdy ne pro válku, jež stojí v příkrém rozporu s duchem Kristovým.*“ Pamětní kniha... od roku 1921, s. 297.

120 Tamtéž, s. 289.

celoročně přednáškami,¹²¹ ekumenickými aktivitami¹²² nebo při modlitebních setkáních.¹²³ Náboženská obec v městské části Tuřany dokonce nejenže konala mírové bohoslužby, ale výtěžek sbírky (1248 Kčs) darovala Československému výboru obránců míru.¹²⁴ Podobně věřící v Řečkovících uspořádali sbírku na pomoc válkou postiženým obyvatelům Koreje.¹²⁵ Duchovní¹²⁶ i laikové pečlivě sledovali dění ve světě¹²⁷ a zasílali dopisy na významná mezinárodní setkání.¹²⁸ Světové konflikty – například válka v Koreji – byly vnímány jako potencionální ohrožení vlastní bezpečí. Profesor Masarykovy univerzity František Ninger¹²⁹ při přednášce pro brněnské duchovní ČCS varoval, že i československý stát a domov je ohrožen, protože svět dusí zlo, „*kteřé zatím přinášejí jen dílčí války ve světě, jež však hrozí zachvátit celý svět*“.¹³⁰ Otázky míru a války se stávaly předmětem diskuzí na schůzích rad starších,¹³¹ při výročních shromážděních náboženských obcí¹³² nebo během diecézních shromáždění.¹³³

V souladu s širšími společenskými procesy lze v brněnských pramenech jednoznačně vysledovat působení jak komunistického internacionalismu, tak antinuklearismu. Atomová bomba představovala skrze pravidelně připomínanou vzpomínku na Hirošimu¹³⁴ neustále přítomnou hrozbu, průběžně posilovanou intenzivním zbrojením či probíhajícími testy atomových zbraní. Delegáti brněnského diecézního shromáždění vydali v roce

121 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 293. Srov. Obecní, s. 25, 45, 42, 57, 58.

122 Tamtéž, s. 372. Srov. První pamětní, s. 174.

123 Obecní, s. 19, 32.

124 ČZ 1951, č. 4, s. 6.

125 Druhá pamětní, s. 7.

126 Mnozí duchovní ČČS z Brna se velmi aktivně podíleli na činnosti mírových sjezdů, viz Obecní, s. 13, 59–62.

127 První pamětní, s. 207. Srov. Pamětní kniha NO Černovice, s. 51.

128 Náboženská obec v Černovicích zaslala v roce 1958 dopis na Světový mírový kongres ve Stockholmu, (První pamětní kniha NO Černovice, s. 51), věřící z Řečkovic poslali o rok později hned dva dopisy, první ženevské mírové konferenci burčující proti atomovým zbraním a druhý OSN za podporu mírových návrhů SSSR (Druhá pamětní..., s. 144). Dále viz Druhá pamětní, s. 31.

129 František Ninger, profesor Masarykovy univerzity a děkan lékařské fakulty označovaný za zakladatele moravské otolaryngologické školy. Na konci roku 1952 se jako delegát zúčastnil mírového kongresu ve Vídni, o jehož průběhu a myšlenkách následně přednášel mj. i v církevním prostředí. Viz Obecní, s. 18–20.

130 Obecní, s. 19.

131 Druhá pamětní, s. 154–155.

132 Tamtéž, s. 105, 144–145, 154–155. Význam mírového hnutí zdůraznil na výročním shromáždění řečkovické náboženské obce v roce 1957 také tajemník církevního oddělení MNV, Tomáš Mašek, který „*blahopřál k dosaženým výsledkům. Vyzvedl mírové úsilí naší vlády. V klidu můžeme pokračovat na díle*“.¹³⁰ Druhá pamětní, s. 119.

133 Farář Jaroslav Vyskočil byl jmenován delegátem na III. sjezd Československých obránců míru, o kterém posléze obsáhle referoval v Brně na diecézním mírovém shromáždění, viz Obecní, s. 29–30.

134 „*O významu míru pro existenci lidstva bylo kázáno na výroční den svržení atomové bomby na Hirošimu, jež je neustálou hrozbou všemu živému*.“ Pamětní kniha... od roku 1921, s. 383. Dále viz ČZ 1955, č. 5, s. 1, ČZ 1957, č. 11, s. 3, ČZ 1957, č. 18, s. 1, ČZ 1957, č. 28–29, s. 2, ČZ 1957, č. 32–33, s. 1, ČZ 1958, č. 32, s. 2, ČZ 1958, č. 47, s. 2, ČZ 1959, č. 4, s. 1, ČZ 1959, č. 5, s. 1, ČZ 1959, č. 10, s. 2, ČZ 1959, č. 22, s. 1, ČZ 1959, č. 31, s. 1, ČZ 1960, č. 31–32, s. 2, ČZ 1960, č. 44, s. 3–4.

1960 memorandum proti atomovým zbraním,¹³⁵ ale nebezpečí bylo reflektováno i dříve a to přímo v náboženských obcích. Farář Jirí Bednařík v roce 1958 urputně varoval před hrozbou války, která „se vznáší nad našimi hlavami, její dech cítíme všichni. Nejmodernější zbraně hrozí zničit lidskou kulturu a civilizaci, vnést zánik do našeho světa... Jsme-li však živými údy církve Kristovy, pak každá bolest světa je i naší bolestí.“¹³⁶ Podobně fatalisticky vyznívá i zamyšlení zapsané na stránkách starobrněnské kroniky: „válku nechceme za žádnou cenu, protože válka by zničila všechno, co minulá generace vytvořily a budoucím generacím by přinesla bolest a zármutek, o kterém dnes ještě nemůžeme mít ani vzdálených představ. Skutečnost radioaktivního záření, způsobeného výbuchy atomových a vodíkových pum, to jsou strašně přímo apokalyptické hrozby budoucnosti. [...] Válka atomová svým radioaktivním zářením hrozí zničití vše živé, dosud nenarozené. [...] Jako lidé, jako křesťané musíme budovat mír.“¹³⁷ Dodejme, že ani Brňané neopomněli ve svém mírovém úsilí myslet na zajištění šťastného domova pro budoucí generace. Biskup Václav Janota při tryzně na památku obětí druhé světové války „ve svém mírovém projevu ve jménu dětí a všech lidí dobré vůle na celém světě zdůraznil povinnost všech přičinít se o to, aby se již nikdy neopakovaly žádné Kounicovy koleje“.¹³⁸

Mírové hnutí představovalo významnou součást církevního života skrze celá 50. léta. Svůj vliv přitom nepochybně sehrávaly zájmy církevní politiky KSČ¹³⁹ vycházející z příkazů SSSR.¹⁴⁰ Omezit až naléhavé přijetí mírových myšlenek a aktivit pouze na komunistickou propagandu by ovšem byla chyba. Jak jsem představil výše, analýza pramenů brněnských náboženských obcí odhaluje při pohledu na mírové hnutí bezprostřední přítomnost živých vzpomínek na druhou světovou válku¹⁴¹ podporujících obavy z možného vypuknutí třetího celosvětového konfliktu. Příslušníky ČČS v období Protektorátu bezprostředně ovlivňovala nejen roky přetrvávající existenční nejistota a všudypřítomná atmosféra strachu,¹⁴² nýbrž také strasti válečné fronty spojené s osvobozovacími boji

135 ČZ 1960, č. 13, s. 1. Srov. ČZ 1960, č. 23, s. 3.

136 Druhá pamětní, s. 120.

137 Obecni, s. 32. Srov. tamtéž, s. 53 a 60. Farář Jaroslav Vyskočil, autor zápisů, patřil mezi brněnskými duchovními k neaktivnějším podporovatelům mírového hnutí. Krom vlastních mírových přednášek seznamoval věřící s dílem Alberta Schweitzera, nositele Nobelovy ceny za mír, v *Českém zápase* pro své filantropické aktivity označeného za „apoštola 20. století“, viz ČZ 1957, č. 41, s. 1.

138 Pamětní kniha... od roku 1921, s. 310.

139 V případě církví patřilo mezi cíle mírového hnutí mj. disciplinovat kněží i věřící. Největší službu v boji o mír odvedou, budou-li „ve svém životě i na svých pracovištích se chovat tak, aby ukázali, že stojí za nynějším státním zřízením a to nejen v modlitbách, ale i v práci“. MZA, fond B 124, III. man., kart. 2586, sg. 1812 církv/3, Zpráva o mírové besedě církve čsbr. evang. v Brně, 28. 4. 1955. Srov. tamtéž, Zpráva o děkanských poradách ř. k. duchovenstva v květnu 1955: přednášející své mírové referáty „vhodně sladili s budovatelskými a výrobními úkoly a otázkou naší vesnice, pomoci při zemědělských pracích a pod.“

140 Moulis, V. – Valenta, J. – Vykoukal, J. P.: *Vznik, krize*, s. 81. Církve považoval za významný subjekt mírového hnutí i přední sovětský ideolog Michail Andrejevič Suslov.

141 I *Český zápas* neustále připomínal prožití hrůzy druhé světové války, často v kontextu nebezpečí možného návratu fašismu, viz ČZ 1955, č. 2, s. 1, ČZ 1955, č. 23, s. 1, ČZ 1956, č. 18, s. 1, ČZ 1956, č. 23, s. 1, ČZ 1956, č. 48, s. 1, ČZ 1957, č. 19, s. 2–3, ČZ 1957, č. 23, s. 3, ČZ 1957, č. 42, s. 1, ČZ 1957, č. 43, s. 3, ČZ 1958, č. 40, s. 2, ČZ 1959, č. 12, s. 3, ČZ 1959, č. 19, s. 1, ČZ 1960, č. 4, s. 1, ČZ 1960, č. 18, s. 1 a 2, ČZ 1960, č. 19, s. 1.

142 První pamětní, s. 76. Srov. Archiv NO Řečkovice, fond K3, sg. 6/K3, 30 let Církve československé v Brně – Řečkovicích 1922–1952, s. 15 a 18.

o Brno,¹⁴³ které měly na svědomí velké množství ztracených civilních životů.¹⁴⁴ S tím bezprostředně souvisí hrozba použití atomových zbraní demonstrujících svoji ničivost v Hirošimě a Nagasaki, stejně jako při pozdějších testech.¹⁴⁵ V neposlední řadě pak mírové hnutí představovalo jednu z mála oblastí veřejného prostoru, kde se jinak vytlačované¹⁴⁶ a do kostelů uzavírané církve¹⁴⁷ i konkrétní věřící mohli v prostředí komunistického Československa podílet na budování šťastného domova a přitom plně osvědčovat své křesťanské vyznání.¹⁴⁸ Ostatně církevní politika KSČ angažovanost církví v mírovém hnutí přímo výrazně podporovala. Slovy Josefa Plíhala, náměstka SÚC, „*hlavní poslání církve v dnešní době je na frontě míru*“.¹⁴⁹

Závěr: domov bezradnosti

„Nebývá příliš radostno, když kronikář musí zmiňovat takové skutečnosti. Leč jeho soudcem je pravda a té musí odvést, i kdyby se mu přitom srdce svíralo smutkem.“

Obecní kronika, rok 1959

Církevní politika KSČ představovala v průběhu 50. let dynamicky se rozvíjející proces. Zatímco bezprostředně po únoru 1948 se komunisté soustředili především na administrativní opatření kladoucí si za cíl omezit vliv církví na veřejný život, později ve druhé polovině 50. let začínala být proti křesťanství přednostně stavěna ateistická ideologie.¹⁵⁰ Někteří duchovní ČČS si nepřátelský postoj KSČ vůči církvím uvědomovali již na počátku dekády.¹⁵¹ Jiní ovšem doufali v možnost klidného soužití. Idea křesťanského socialismu nepředstavovala pouhý ideologický konstrukt, nýbrž skutečnou vizi šťastného domova, kterou se příslušníci ČČS v Brně pokoušeli naplnit. Důvody, proč sliby o zachování

143 Kronika NO Královo Pole, s. 164. Srov. Archiv NO Královo Pole, fond M6, sg. 4/M6 Muzejní sbírka, Stručné dějiny náboženské obce, s. 26.

144 Viz např. Archiv NO Řečkovice, fond K3, sg. 3/K3, Sběrka rukopisů a životopisů. Srov. Archiv NO Řečkovice, fond K3, sg. 10/K3, Dvacátý listopad 1944, velký letecký útok na Brno, s. 1.

145 Např. ČZ 1957, č. 18, s. 1, ČZ 1957, č. 19, s. 1, ČZ 1957, č. 20, s. 1, ČZ 1957, č. 38, s. 1, ČZ 1958, č. 15, s. 1, ČZ 1958, č. 17, s. 1.

146 Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpoprokovější*“, s. 114.

147 Kaplan, K.: *Stát*, s. 41, 67 a 69. Srov. Morée, P. C. A. – Piškula, J.: „*Nejpoprokovější*“, s. 114.

148 Aktivitám pro zachování míru bylo zvláště po druhé světové válce z křesťanského hlediska obtížné cokoliv vytknout, viz Nečasová, D.: *Obrazy*, s. 145.

149 ČB 1953, č. 1–2, s. 10. Srov. ČZ 1955, č. 19, s. 1, ČZ 1959, č. 4, s. 2 nebo ČZ 1959, č. 13, s. 2: církevní tajemník KNV v Brně, František Kalina, na synodě duchovních „*velice realisticky vložil základy úsilí o mír v naší vlasti [...] Nejlepší postoj duchovního je proto takový, který nedává nikomu pochybovat o jeho poměru k otázkám, které dnes hýbají myslí každého pořádného člověka.*“

150 Kaplan, Karel: *Kronika komunistického Československa*. Kořeny reformy 1956–1968: společnost a moc. Brno 2008, s. 107.

151 Jeden z biskupů ČČS popisoval pro SÚC obavy některých duchovních: „*je rozšiřováno mínění, že od akce výuky náboženství se změnila generální linie v církevní politice a že tato linie byla dána ÚV KSČ. Církve jsou prý už bity, je propagován výstup z církve a pokračováno v akci odhlašování dětí z výuky náboženství.*“ Viz Kaplan, K.: *Stát*, s. 176.

náboženské svobody a příležitosti k budování lepšího světa nacházely mezi věřícími své posluchače, lze přitom vysledovat daleko před únor 1948, ať už hovoříme o zkušenosti druhé světové války nebo desetiletí přetrvávající rivalitě s římskokatolickou církví. Administrativní zásahy do všedního církevního života ovšem vedly k postupnému vytlačování církvi z veřejného prostoru a výraznému omezení možností na nepříznivě se vyvíjejícím stavu cokoliv změnit. Záznamy církevních oddělení KNV a MNV v Brně odhalují, že proti jakýmkoliv pastoračním snahám bylo ze strany církevních tajemníků okamžitě zasahováno,¹⁵² byť s citlivostí, aby zůstávala zachována iluze náboženských svobod garantovaných ústavou. Nejtrítit pomyslné klidné vody a udržet status quo, ve kterém se věřící a duchovní smířili s uzavřením do kostelů a reálnou neexistencí veřejného působení, patřilo k hlavním cílům lokální komunistické církevní politiky.¹⁵³

Farář Karel Pudich již v roce 1954 pozoroval, že „mnozí z malé víry odcházejí, poněvadž zůstali hluší ke slyšení slova Božího“.¹⁵⁴ Hlubší reflexi jak výrazného úbytku členské základny brněnských náboženských obcí, tak nemožnosti provádět pastorační činnost, ovšem autoři kronik zapsali až ke konci 50. let. Příčiny spatřovali ve společenském pokroku postupujícím ruku v ruce s intenzivní ateistickou propagandou. „Rozvoj vědy a techniky nezůstal bez vlivu na náboženské povědomí člověka. Byl totiž a je spojován s bojem ‚proti náboženským pověrám a předsudkům‘. Zatímco Kristův lid se potěšoval těmito úspěchy člověka ‚podmaňujícího zemi‘, mnohé třtiny nalomené se kácely a lámaly. Lidé, jejichž víra nebyla svobodna zvěstováním Písem, podléhali obecným náladám a posouvali se [...] ven do světa,“¹⁵⁵ zapsal farář Milan Salajka ze Starého Brna na konci roku 1959. O poznání opatrněji zmiňuje celkově nepříznivou situaci pro církev řeckovický kronikář, marně pátrající po příčinách. Vždyť přeci CČS usilovně pomáhala přetvářet Československo ve šťastný domov: „jsme činní v ČsČK, ROH, v nár. výborech apod. Pomáháme na polích [...], v akcích na úpravu města apod. Tedy církev žije se svým lidem. Sledujeme otázky míru a podporíme mírové hnutí. Patříme Hospodinu, který je Bohem míru a pokoje. Osvědčujeme opravdovou službu bližnímu.“¹⁵⁶

Přihlásit se veřejně k náboženskému vyznání se leckterí dřívější členové náboženských obcí obávali,¹⁵⁷ neboť se tím vystavovali veřejnému odsouzení. „Pro věřící křesťany bylo toto období zvláště obtížné proto, že se bez hlubšího přemýšlení a paušálně označovala křesťanská víra právě za přežitek buržoazního myšlení,“¹⁵⁸ vysvětloval farář Adolf Mádr ze Židenic a Milan Salajka doplňoval: „známkou těchto neklidných dní pro církev se stala namnoze bezradnost. Mnozí pastýři ztratili chuť zápasit o Království Boží, mnoho údu se dělilo.“¹⁵⁹ Přelom 50. a 60. let tedy představoval pro příslušníky brněnských náboženských obcí CČS pomyslné tápání

152 MZA, fond B 124, III. man., kart. 2585, sg. 1812 církv/3, Situační zpráva MNV 2/1957.

153 MZA, fond B 124, III. man., kart. 2585, sg. 1812 církv/3, Situační zpráva MNV 1/1957.

154 Druhá pamětní, s. 75.

155 Obecní, s. 69–70. Srov. Kronika NO Královo Pole, s. 273: rada starších „shledává v počtu vystoupilých do bezvýznamné účinek doby, za problém generační, na němž sama neshledává důvod v nedostatku duchovní péče nebo v zanedbávání jiné povinnosti, ale ve vlačnosti či lhostejnosti k životu náboženskému“.

156 Druhá pamětní, s. 156.

157 Tamtéž, s. 162.

158 Archiv NO Židenice, Kronika NO CČS Brno – Židenice, koncept, rok 1958, nečíslováno. Nezařazeno.

159 Obecní, s. 70.

v temnotě. Náboženské obce se uzavřely do sebe. Ztracenost způsobenou zklamáním z nenaplněných vizí vyvažovala pouhá naděje: „i když se mnohým zdá, že existence církvi vůbec je ohrožena mocným hnutím bezvěreckým – nesmíme přestat věřit, že církev [...] má na tomto světě své poslání.“¹⁶⁰

Navzdory zcela idealistickému obrazu o spřízněném souznění církve a státu, který i na počátku 60. let soustavně vykresloval týdeník *Český zápas* reflektující neměnný postoj církevního vedení, se komunistické Československo pro brněnské věřící z ČČS šťastným domovem nestalo. Snad nejlépe pocity příslušníků církve shrnuje příběh faráře Jaroslava Vyskočila ze Starého Brna. Původně duchovní v Jihlavě, kde vybudoval velkolepý chrám sv. Kříže,¹⁶¹ vykročil na počátku 50. let s nemalým nadšením na cestu s nově zřízenou brněnskou náboženskou obcí, pro kterou taktéž toužil zajistit vlastní bohoslužebné prostory. Navzdory mimořádnému úsilí, aktivnímu podílu na mírovém hnutí či členství v SČSP ovšem selhal. Skrze stránky kroniky s postupujícími 50. léty tváří v tvář stavebním neúspěchům a tvrdé statistické realitě čísel o rychle klesajících počtech členů náboženské obce i dětí v náboženské výchově více a více vystává Vyskočilova bezradnost a frustrace.¹⁶² Vyčerpaný Jaroslav Vyskočil zemřel v červenci 1959 ve věku 50 let. Jeden z úplně posledních zápisů jeho ruky trpně, avšak až symbolicky sděluje: „jako bychom byli stvořeni pro samá zklamání, ztráty a hořkosti!“¹⁶³

Reception of The Idea of The State as A Happy Home in The Religious Communities of The Czechoslovak Church in Brno in Years 1948–1960

The Czechoslovak Church was in a difficult position after February 1948. While the church leadership expressed loyalty to the Communist Party, many priests and ordinary believers did not fully identify with the reign of the new regime. Nevertheless, the first steps of the new ecclesiastical policy raised hopes among the members of the Czechoslovak Church in Brno that religious conditions in Czechoslovakia would develop favorably, especially from an economic point of view, where the reformed communities felt disadvantaged compared to the Roman Catholic Church. The social structure of the members of the Czechoslovak Church predestined the sensitivity of the church to social issues, which resulted in a program called „Christian Socialism“. Many members of the Church in Brno believed in cooperation with the Communist regime and actively participated in a building of a new, just society, although conditioned by the preservation of democratic principles. However, the religious freedom declared by the constitution remained an empty gesture without any real significance. The economic subordination of the churches to the state served to the Communist regime as an essential tool of power for the control of religious communities.

160 Druhá pamětní, s. 162. Srov. Kronika NO Královo Pole, s. 271: „vzali jsme si za úkol usilovněji pokračovat ve snahách po prohlubování náboženského života, po lepším poznávání boží pravdy, po lepším společenství církevním, i když svět kolem nás se mění ve svých formách materiálních.“

161 Obecní, s. 68.

162 Tamtéž, s. 68.

163 Tamtéž, s. 66.

The work of churches in public spaces - from the religious education of children through worship meetings to pastoral activities - was also gradually reduced in Brno. On the contrary, the only initiative in which the public activity of the believers and the priests retain some support was the peace movement, whose mission was strongly connected with the Christian message.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

